

การสร้างและปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ผู้หญิงภิกษุณี ในอรรถกถาธรรมบท*

The Creation and Modification of Female Monks (Bhikkhunī) in the Dhammapāda Commentary

พระมหาอธิวัฒน์ ภทฺรกวี (บุคคานาง)
Phramaha Athiwat Bhatrakavī (Buddanang)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khan Kaen Campus, Thailand
E-mail: bhatrakavii1992@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิเคราะห์การสร้างและปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ผู้หญิงภิกษุณีที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท พบการสร้างอัตลักษณ์ของผู้หญิงที่เป็นภิกษุณีในช่วงชีวิตฆราวาส 3 ประเภท คือ ความเป็นหญิงในฐานะลูกสาว ในฐานะภรรยา และในฐานะแม่ การสร้างอัตลักษณ์ผู้หญิงในฐานะลูกสาว ประกอบกับบริบททางสังคมในสมัยนั้น พบอัตลักษณ์ทั้งในทางลบและทางบวก ความเป็นหญิงในฐานะภรรยาสร้างอัตลักษณ์ในด้านลบด้วยตนเอง เพิ่มเติมจากแนวคิดอัตลักษณ์ทางด้านลบที่มองว่ามักจะถูกสร้างโดยการนิยามจากสังคม ความเป็นหญิงในฐานะแม่เป็นอัตลักษณ์ที่สืบเนื่องเป็นจารีตมาทุกยุคสมัย แต่เป็นแม่ที่ต้องพลัดพรากจากบุตร ทั้งนี้เพื่อจะสื่อให้เห็นว่า ผู้หญิงจะมีภูมิหลังเป็นมาอย่างไร ก็สามารถบวชเป็นภิกษุณีได้

การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ เปลี่ยนตามการตั้งชื่อตามลักษณะรูปร่าง พฤติกรรม กิริยาอาการ ชื่อของคนหนึ่งคนมีการเปลี่ยนแปลงไปตามพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ การตั้งชื่อและการเปลี่ยนชื่อจากบริบททางสังคมจึงเป็นภาพตัวแทนบอกถึงอัตลักษณ์ของคนคนนั้น และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ผู้หญิงปฤชฌเป็นอริยชนจากอัตลักษณ์ของหญิงผู้ต่อสู้ในการใช้ชีวิต หญิงผู้เป็นแม่ที่พลัดพรากจากบุตร หญิงผู้มากจากวรรณะชั้นสูง และหญิงผู้มีบุญญาธิการ เมื่อถึงที่สุดแล้ว บุญกุศลที่เคยสั่งสมไว้ประกอบแรงอธิษฐานส่งผลให้ได้บวชและได้บรรลุนิพพานเป็นอริยชน อัตลักษณ์ของแต่ละบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา

คำสำคัญ: การสร้างและปรับเปลี่ยน; อัตลักษณ์; ภิกษุณี

*ได้รับบทความ: 30 เมษายน 2563; แก้ไขบทความ: 14 มิถุนายน 2564; ตอรับตีพิมพ์: 15 มิถุนายน 2564

Received: April 30, 2020; Revised: June 14, 2021; Accepted: June 15, 2021



Abstract

An analytical study of the creation and modification of female monks (Bhikkhuni) in the Dhammapāda commentary is found that the creation of the identity of women who become female monks during the lay life has 3 types: womanhood as a daughter, a wife and a mother. The creation of feminine identity as a daughter with the social context in those days is found both negative and positive identities. Femininity as a wife creates negative self-identity contrary to the negative identity concepts that are often created by social definition. Feminism as a mother is a tradition that has traditionally been used in every era. But it must be the mother who separates from children. This conveys whatever background of women is, they can become a female monk.

Identity changes according to the naming of the characteristics, shape, behavior and action of the name of one person, there is a change according to the behavior that occurs at that time. The naming and renaming from social context becomes a representative picture of the identity of that person. This also changes the identity of a normal woman into a noble one; this is from the identity of the women who struggle to live life, the women who were separated from her child, including the women from a high caste and those who have accumulated merit (Puñña). At the end, the collected and assembled merit with mindset helps them become a female monk and gain enlightenment. However, this identity can be changed individually at all time.

Keywords: creation and modification; identity; Bhikkhuni

1. บทนำ

ภิกษุณี จัดตั้งขึ้นด้วยพระบรมพุทธานุญาต โดยวิธีรับครุธรรม 8 ประการ ในคัมภีร์เถรวาทระบุว่า ภายหลังพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตวิธีการอุปสมบทภิกษุณีให้มีรายละเอียดเพิ่มมากขึ้น จนศีลของพระภิกษุณีมีมากกว่าพระภิกษุโดยพระภิกษุณีมีศีล 311 ข้อ ในขณะที่พระภิกษุมี 227 ข้อ เนื่องจากในสมัยพุทธกาลไม่เคยมีศาสนาใด

อนุญาตให้ผู้หญิงเข้ามาเป็นนักรบมาก่อนและการตั้งภิกษุณีควบคู่กับภิกษุอาจเกิดข้อครหาที่จะเป็นอันตรายร้ายแรงต่อการประเพณีพรหมจรรย์และพระพุทธศาสนา หากได้บุคคลผู้ไม่มีความมั่นคงในพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นนักรบ

ด้วยข้อจำกัดนี้ แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยงกันทางเพศ ที่เป็นผลมาจากอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ระบบชายเป็นใหญ่ หมายถึง



ระบบของโครงสร้างสังคมและแนวการปฏิบัติที่ผู้ชายมีความเหนือกว่า แต่หญิงผู้มีจิตเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ระดับสติปัญญาของตนสามารถที่จะบรรลุธรรมได้ เช่น พระนางปชาบดีโคตมีผู้เป็นพระน้า นางเลี้ยงดูเจ้าชายสิทธัตถะมาราบหูลุขอบวชเป็นภิกษุณีกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ก็ได้รับการปฏิเสธหลายครั้ง แต่พระนางก็พยายามต่อสู้แม้มีข้อจำกัดมากเท่าใดก็ยอม จนสำเร็จได้ออกผนวชเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนาและได้บรรลุธรรมขั้นสูงสุดคือพระอรหันต์ ตั้งแต่นั้นมาจึงมีผู้หญิงเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีจำนวนมากในสมัยพุทธกาล

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เรื่องราวภิกษุณี มีการยอมรับในสมัยพุทธกาล ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาต่างๆ เรื่องราวของผู้หญิงที่บวชเป็นภิกษุณีในสมัยพุทธกาลที่มีความโดดเด่น แสดงให้เห็นภาพแทนของผู้หญิงที่ต้องใช้การต่อสู้พยายาม จนได้ออกบวชเป็นภิกษุณีและได้พากเพียรบำเพ็ญสมณธรรมบรรลุพระอรหันต์โดยเท่าเทียมกันกับผู้ชายที่บวชพระภิกษุในสมัยนั้น

ผู้หญิงที่เป็นภิกษุณีจึงมีการสร้างและปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์จนเป็นที่ยอมรับของสังคมดังที่ (Woodward, 2002, p. 7) ได้กล่าวไว้ว่า อัตลักษณ์ (identity) เป็นสิ่งที่สร้างความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อัตลักษณ์เสนอหนทางในความคิดที่จะเชื่อมโยงระหว่างความเป็นบุคคลและสังคมจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้าง ถูกใช้ และถูกวางระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคม เป็นการสร้างความหมายในระบบสัญลักษณ์

ผ่านภาพแทน (Representation) ในเรื่องสถานะอัตลักษณ์ที่เรารับมาใช้

อภิญญา เพ็ญฟูสกุล (2546, หน้า 27-28; หน้า 56) ได้อ้างถึง เออร์วิง กอฟมัน (Erving Goffman) นักสังคมวิทยา ผู้แบ่งอัตลักษณ์ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) คือ ภาพของปัจเจกในสายตาคนอื่น ในฐานะที่เป็นบุคคลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) คือ สถานภาพทางสังคม เช่น อาชีพ ชนชั้น เพศชาติพันธุ์ หรือศาสนา อัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคม จึงมีความทับซ้อนกันสังคมจะกำหนดบทบาทหน้าที่และระบบคุณค่าที่ติดตัวมากับความเป็นพ่อ-แม่ ความเป็นเพื่อน ความเป็นสามี-ภรรยา ความเป็นศิษย์-อาจารย์ ส่วนอีกด้านหนึ่งอัตลักษณ์ก็เกี่ยวข้องกับมิติภายในของความเป็นตัวเรา ทั้งด้านอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด อัตลักษณ์ของผู้หญิงภิกษุณีก็เช่นกัน อาจมีทั้งอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคมที่ปรากฏในธรรมบท

ธงชัย วินิจกุล (2560, หน้า 3-5) ได้กล่าวถึงวิธีการสร้างและการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ว่า อาจทำได้ 2 วิธี คือการนิยามอัตลักษณ์ในทางบวก (Positive Identification) ที่ให้ความหมายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ สังคม วัฒนธรรม และนิยามอัตลักษณ์ในทางลบ (Negative Identification) โดยกลุ่มอื่นหรือคนอื่น ซึ่งเป็นคนภายนอกที่เป็นศัตรูหรือพันธมิตร อัตลักษณ์ที่ได้จึงออกมาในทางลบเป็นส่วนใหญ่

การวิเคราะห์การสร้างและการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของหญิงภิกษุณี มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่



สร้างสถานภาพทางสังคมในด้านบวชหรือลอบที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทจรณา โดยพระพุทโธชาจารย์ พระภิกษุชาวศรีลังกา คณะสงฆ์ไทย โดยมหาหมกุฎราชวิทยาลัย ได้ตรวจชำระและแปลเป็นภาษาไทย ปัจจุบันใช้เป็นหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เรื่องราวประวัติของภิกษุณีโดยตรงที่เลือกศึกษาเฉพาะทั้งหมด 17 เรื่องจาก 302 เรื่อง โครงเรื่องกล่าวถึงการใช้ชีวิตฆราวาส การออกบวช และการบรรลุลหกรรม บางเรื่องกล่าวถึงอดีตชาติทำให้เห็นสิ่งที่น่าสนใจในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของหญิงภิกษุณี 2 ประเด็นหลัก คือ การใช้ชีวิตฆราวาสและการออกบวช จนบรรลุลหกรรมเป็นภิกษุณีอรหัตต์

2. การสร้างอัตลักษณ์ผู้หญิงก่อนจะเป็นภิกษุณีในวิถีฆราวาส

บริบทของสังคมในสมัยพุทธกาล มีส่วนทำให้ผู้หญิงบางคนหรือชนชั้นไหนปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนเอง ตามวาทกรรมของสังคมกลายเป็นหญิงที่มีอัตลักษณ์เป็นอันเดียวกันคือหญิงผู้โง่เขลา นุ่งห่มผ้ากาสาอะ ทำทางสงบเสงี่ยมเป็นที่เคารพศรัทธาของผู้พบเห็นจากการศึกษาในอรรถกถา ธรรมบทเบื้องต้น สามารถจำแนกอัตลักษณ์ของผู้หญิงที่เป็นภิกษุณี ในช่วงการใช้ชีวิตฆราวาสก่อนจะออกบวชเป็นภิกษุณี ได้เป็น 3 ประเภท คือ ความเป็นหญิงในฐานะลูกสาว ความเป็นหญิงในฐานะภรรยา ความเป็นหญิงในฐานะแม่ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความเป็นหญิงในฐานะลูกสาว ผู้หญิงที่เป็นลูกสาวในครอบครัวที่มีฐานะในสังคมสมัย

พุทธกาล จะได้รับการเลี้ยงดูและวางแผนจากบิดามารดาเป็นพิเศษ ทำให้ขาดอิสระในชีวิต โดยเฉพาะในการเลือกคู่ครอง เพราะธรรมชาติของผู้หญิงเมื่อโตเป็นสาวแล้ว มีความฝักใฝ่ในบุรุษ แต่ก็ไม่มีสิทธิ์ในการเลือก เนื่องจากสังคมอินเดียแบ่งชนชั้นวรรณะ การจะเลือกใครมาเป็นคู่ครองต้องให้เหมาะสมกับชนชั้นของตน คนที่ฝืนข้อจำกัดย่อมได้รับคำนิทา สังคมไม่ยอมรับกลายเป็นชนชั้นต่ำที่สุดทันที

ในเรื่องพระกุนทลเกสึเถรี ตอนเป็นฆราวาส ในฐานะธิดาของเศรษฐี อายุ 16 ปี เป็นผู้ที่บิดามารดาวางแผนมากถึงกับจำกัดพื้นที่แก่ลูกสาวให้ไปอยู่บนปราสาทชั้น 7 แต่ถึงกระนั้น ด้วยความเป็นหญิงสาว จึงมีความฝักใฝ่ในบุรุษ เมื่อแลเห็นบุรุษผู้เป็นโจรถูกจับไปรับโทษ จากชั้นบนปราสาทเกิดจิตปฏิพัทธ์อดอาหารแล้วนอนบนเตียงประหวัง บิดามารดาถ้าไม่ได้ตามต้องการขอยอมตายดีกว่า การฝ่าฝืนกฎชนชั้นวรรณะจึงเกิดขึ้น นำความเสื่อมมาแกว่งศัตรกูล (มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 152-153) เช่นเดียวกันกับนางปฐาจาราที่ถูกจำกัดพื้นที่ จนนางได้สมคบกับคนรับใช้คนหนึ่งของตนมีอนุภาคในลักษณะเดียวกัน และเมื่อมารดาบิดาจะให้แต่งงานกับสกุลที่มีชาติเสมอกันจึงให้ชายคนรักผู้รับใช้นั้นพาหนีไปโดยทางใดทางหนึ่ง (มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 206)

เรื่องพระกุนทลเกสึเถรีและเรื่องนางปฐาจารา แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงในฐานะลูกสาวที่เจริญวัยแล้ว แม้ได้ความเอาใจใส่วางแผนเป็นพิเศษจากครอบครัว เพราะแรงกดดัน จึงทำให้เกิดการเก็บกด และแสดงความต้องการ ฝ่าฝืนคำสั่งออกมา



ยอมทำทุกอย่างตามใจปรารถนา เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นอิสระ เป็นสร้างความเป็นตัวตนที่แท้จริงออกมา เป็นการเชื่อมโยงเข้ากับบริบทของสังคมในลักษณะของการต่อต้าน ถ้าจะมองในแง่มุมนี้ก็แสดงว่า ผู้หญิงในฐานะลูกสาวมีอัตลักษณ์ในด้านลบ

ส่วนอัตลักษณ์ในด้านบวกของผู้หญิงในฐานะลูกสาวพบในเรื่องพระอุบลวรรณเถรี ลูกสาวผู้มีศรัทธาสู่อ่านจำนวนมากผู้เป็นบิดาเกรงว่าเมื่อยกลูกสาวให้ตระกูลใดแล้วอีกตระกูลหนึ่งไม่พึงพอใจ อาจเป็นเรื่องเป็นราวใหญ่โต จึงตัดสินใจให้ลูกสาวของตนออกบวชเป็นภิกษุณี ลูกสาวเองแทนที่จะขัดขืน แต่กลับยินดีและพอใจอย่างยิ่ง ผู้แต่งเปรียบคำพูดของบิดาที่ทำให้ลูกสาวพอใจเหมือนน้ำมันที่หุง 100 ครั้ง รดลงบนศีรษะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540, หน้า 214) จึงทำให้เห็นความเป็นหญิงผู้เชื่อฟังคำของมารดาบิดาคล้ายกับเรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปะ ตั้งแต่เริ่มรู้เตยงสา อ่อนวอนบิดามารดาเพื่อขอบวชไม่ได้รับการยินยอมสักครั้ง แต่นางก็ไม่ได้ขัดขืนจนได้แต่งงาน เมื่อถึงเวลาเหมาะสมได้อ่อนวอนสามีขอออกบวชจนสำเร็จ เรื่องนี้ก็แสดงให้เห็นความเป็นลูกสาวที่เชื่อฟังคำของบิดามารดา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554, หน้า 17)

เพราะฉะนั้น การสร้างอัตลักษณ์ตัวละครหญิงในฐานะลูกสาว ซึ่งเป็นหญิงผู้จะออกบวชเป็นภิกษุณี ประกอบกับบริบททางสังคมในสมัยนั้นพบอัตลักษณ์ทั้งในทางลบและในทางบวกตามที่ (ธงชัย วินิจกุล, 2560, หน้า 3-5) อธิบายไว้ลักษณะที่เห็นได้ชัดคือการฝืนคำสั่งและการเชื่อฟัง

บิดามารดา การสร้างอัตลักษณ์ของตัวละครให้มีลักษณะเด่นทั้งทางลบและทางบวกนี้ สืบให้เห็นว่าผู้หญิงที่ปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุณี ไม่ว่าจะมีความเป็นมาอย่างไร ก็สามารถบวชได้ สังคมอาจมองว่าลูกสาวครอบครัวนั้นเอาแต่ใจตนเอง เห็นสามีดีกว่าพ่อแม่ของตน แต่สุดท้ายกลายเป็นนักบวช ดังที่ Woodward (2002, p. 7) กล่าวว่า อัตลักษณ์สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อัตลักษณ์ของแต่ละบุคคล จึงสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา

2. ความเป็นหญิงในฐานะภรรยาการสร้างอัตลักษณ์ตัวละครผู้หญิงในฐานะภรรยา ผู้หญิงที่ตัดสินใจเลือกคู่ครองด้วยตนเอง แม้ได้รับแรงต่อต้านจากบิดามารดาญาติผู้ใหญ่ ก็ไม่รับฟังจนในที่สุดเมื่อต้องตกอยู่ในฐานะภรรยากับคู่ครองที่ตนเลือกแล้วจะยากลำบากต้องยอมทุกขทน เพื่อสู้กับแรงต่อต้านนั้น ด้วยเหตุผลนี้ ทำให้ผู้หญิงในฐานะภรรยาไม่เป็นผู้หญิงที่นอกใจสามี ยอมทำทุกอย่างเพื่อสามี

ในเรื่อง พระกุศลทเลกสิเถรี ตอนเป็นขรवासเลือกโจรมาเป็นคู่ครอง ขึ้นชื่อว่าโจรแล้วก็คือโจร มีพฤติกรรมขโมยเป็นปกติ ถึงอย่างไรก็ตาม เศรษฐีอย่างนางกุศลทเลกสิก็ยังรัก ทำตามคำสั่งของสามี แม้นางจะถูกสามีลงขึ้นไปบนภูเขาเพื่อฆ่าซึ่งเอาเครื่องประดับแต่นางก็ยอมทำตาม จนในที่สุดมารู้ตัวว่าสามีลงตนมาฆ่า ด้วยสัญญาตฤณารักตัวกลัวตาย และด้วยความมีปัญญาของนางก็สามารถเอาตัวรอดได้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 152-153)

สิ่งที่ต้องการจะสื่ออัตลักษณ์ คือการทำหน้าที่ของภรรยา เมื่อเลือกแล้วก็ยอมที่จะทำ



ทุกอย่าง เช่นเดียวกันกับเรื่องนางปฐาจารย์ ผู้เลือกคนรับใช้ของตนเองเป็นคู่ครอง เกรงจะไม่ได้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกับคนรับใช้ จึงหาทางออกเรือนไปใช้ชีวิตอยู่ในป่าทำไร่ไถนา จากจิตตาของเศรษฐีผู้แสวงสุขบนปราสาทชั้นเจ็ด ยอมที่จะมาเสวยความทุกข์ เพราะความรักในสามีตนเอง ด้วยการหุงหาอาหารปรนนิบัติสามี ตามหน้าที่ของภรรยา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 207)

จากตัวอย่างสองเรื่องนี้ตัวละครผู้หญิงในฐานะภรรยา มีการสร้างอัตลักษณ์และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ในช่วงแรกคือ การต่อต้านต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในฐานะธิดาเศรษฐี จึงเกิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์เพื่อต่อต้านบริบทนั้น สร้างอัตลักษณ์ของตนเองให้ต่างมา โดยโอนอ่อนไปตามสภาพแวดล้อมที่ตนเองเลือกจะเป็นอยู่ แม้จะยากลำบากขนาดไหนก็ไม่กลัว แต่เป็นการสร้างอัตลักษณ์ในด้านลบด้วยตนเอง ทำให้เห็นเพิ่มเติมต่างจาก (ธงชัย วินิจกุล, 2560, หน้า 3-5) ที่ว่า อัตลักษณ์ทางด้านลบนั้นมักจะถูกสร้างโดยการนิยามจากสังคม อานาจภายนอก

3. ความเป็นหญิงในฐานะแม่ ความเป็นหญิงในฐานะแม่เป็นอัตลักษณ์ที่สืบเนื่องเป็นจาริตมาทุกยุคสมัย ความเป็นแม่ที่ดีเป็นหน้าที่สำคัญของผู้หญิงที่มีต่อลูก ในที่นี้จะกล่าวถึงหญิงผู้จะออกบวชเป็นภิกษุณีแต่รับภาระหน้าที่เป็นแม่มาก่อน ลักษณะเด่นที่สุดคือ แม่ผู้ต้องสูญเสียลูกไป แม้จะเป็นลูกที่เกิดจากท้องเพียงวันเดียว แล้วจากไป ความทุกข์โศกเพราะลูกตาย เปรียบน้ำตาที่ไหลออกมามากมาย มากกว่าน้ำในมหาสมุทร ความรัก ความผูกพันของแม่ที่มีต่อลูกจึงมากมายมหาศาล

ยากจะเปรียบประมาณได้

นางปฐาจารย์ ผู้สูญเสียลูกน้อยไปพร้อมกันถึง 2 คน ความเศร้าโศกของนางมีมากกว่าใครคนอื่นก็ว่าได้ เพราะลูกทั้งสองของนางคลอดกลางถนนในขณะที่เดินทางจะกลับไปคลอดที่บ้านเกิดตนเอง ยิ่งลูกคนที่ 2 ในขณะที่คลอดทั้งฝนตกเกิดพายุ ด้วยความเป็นแม่นางคุกเข่า โนมไปข้างหน้า ค่อมลูกเพื่อป้องกันฝนนานกว่าฝนจะหยุดตก แต่ความรักของนางที่มีต่อลูกเป็นอันไปเลือนหายไปเพราะลูกคนเล็กถูกเหยี่ยวโฉบไป ลูกคนโตตกน้ำพัดไป ในขณะที่นางกำลังพาลูกทั้งสองคนข้ามแม่น้ำอจิรวดี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 209)

นางกิสาโคตมี บุตรของนางตายในขณะที่กำลังหัดเดิน แต่นางผู้ไม่เคยพบความตาย คิดว่าคงมีयाจะที่รักษาเอาชีวิตของบุตรคืนมาได้ จึงอุ้มร่างบุตรผู้ตายแล้วด้วยสะเอว เทียวถามไปตามเรือนคนทั้งหลายพุดกันว่านางเป็นบ้าแล้วหรือ? ถึงเทียวถามถึงยาเพื่อคนตาย ในฐานะความเป็นแม่ที่มีความรักต่อลูก เมื่อสูญเสียลูกไปความรักก็กลายเป็นความโศกเศร้า ยอมทำทุกอย่างเพื่อให้ได้ชีวิตลูกกลับคืน แต่ถึงที่สุดก็ทำไม่ได้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 218) อัตลักษณ์ของแม่ที่ปรากฏสื่อให้เห็นว่าผู้หญิงเป็นบุคคลที่น่าสงสาร น่าเวทนา เป็นแม่ที่มีลูกแต่ไม่ได้ใช้ชีวิตอยู่กับลูก เพราะลูกตายก่อน

พหุบุตติกาเถรี นางเป็นแม่ที่มีลูกมากถึง 14 คน แต่ไม่มีลูกคนไหนที่รับเลี้ยงดูแล ข้าถูกลูกดูหมิ่นด้วย นางเกิดความเศร้าโศกเป็นอันมาก จึงตัดสินใจออกบวชเป็นภิกษุณีตอนแก่ (มหามกุฏ



ราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 223) หรือมารดา พระกุมารกัสสปะ ที่ขออนุญาตสามีออกบวชเป็น โดยไม่รู้วาทนเองกำลังตั้งครรรค์ จนได้คลอดบุตร พระราชาทรงรับไว้ในเมตตานุเคราะห์เลี้ยงดูในช่วง ที่นางพลัดพรากจากบุตร ศาสนกิจการบำเพ็ญ เพียรของนางไม่เป็นอันปฏิบัติเลย คร่ำครวญอยาก เห็นหน้าบุตรตลอดเวลา จนนางได้พบบุตรของตน คือพระกุมารกัสสปะผู้ออกบวชและได้บรรล อรหันต์ก่อนนาง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554, หน้า 20-21)

ความรักความผูกพันของแม่ที่ต้อง พลัดพรากจากบุตร มีความเศร้าโศกเป็นอันมาก สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า อัตลักษณ์สามารถสร้าง เป็นภาพที่ชัดเจนเป็นต้นแบบได้ โดยการเลือก ดึงเอา คุณสมบัติบางสิ่งบางอย่างของบุคคลที่เด่น ชัด มีชีวิตชีวา เข้าใจง่าย เป็นที่รับรู้ทั่วไป และความ เป็นแม่ที่มีทุกข์เพราะพลัดพรากจากบุตรนี้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจออกบวช เป็นภิกษุณี ในช่วงระหว่างนี้ (Woodward, 2002, p. 7) อธิบายว่าจะเกิดกระบวนการเพื่อปรับเปลี่ยน อัตลักษณ์

3. การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของผู้หญิงภิกษุณี

ผู้หญิงก่อนมาบวชเป็นภิกษุณีในสมัย พุทธกาล มีการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ไปสู่ความเป็น ภิกษุณีในด้านการตั้งชื่อ การเปลี่ยนชื่อและการเปลี่ยน อัตลักษณ์จากปุถุชนเป็นอริยชน รายละเอียดดังนี้

1. อัตลักษณ์ของภิกษุณีกับการตั้งชื่อ และการเปลี่ยนชื่อ การตั้งชื่อคนในสมัยพุทธกาล ตั้งชื่อตามลักษณะรูปร่าง พฤติกรรม กิริยาอาการ

ที่แสดงออกมาชื่อของคนหนึ่งคนอาจมีการเปลี่ยนแปลง ไปตามพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น การตั้งชื่อ และการเปลี่ยนชื่อจากบริบททางสังคมจึงเป็นภาพ ตัวแทนบอกถึงอัตลักษณ์ของคนคนนั้นได้อีก ลักษณะหนึ่ง

“อุบลวรรณ” เป็นชื่อของพระเถรีรูปหนึ่ง เป็นอัครสาวิกฝ่ายซ้าย ทรงเอตทัคคะ เป็นเลิศ ด้านมฤทธิ อุบลวรรณเป็นชื่อแรกเกิดของท่าน และไม่มีการเปลี่ยน ชื่อนี้ได้มาเพราะลักษณะรูปร่าง ในส่วนผิวพรรณ คือมีสีเหมือนกับดอกอุบลเขียว (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540, หน้า 214) อาจมี ลักษณะเป็นสีดำคล้ำ แต่มีความเรียบเนียนเหมือนกับดอกบัว

พระนางรูปนันทา มีศักดิ์เป็นพระกนิษฐา ของพระพุทธเจ้า เพราะพระนางเป็นผู้มีรูปพระโฉม อันวิไล จึงปรากฏพระนามว่า “รูปนันทา” (มหา มกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 159) แต่บางชื่อ ที่เรียกกันแต่แรกเกิดก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตาม พฤติกรรมเพราะบริบททางสังคม วัฒนธรรม ดังนางธิดาเศรษฐีคนหนึ่ง ออกจากเรือนไปบวช เป็นปริพาชิกา ในสำนักของปริพาชกสำนักหนึ่ง ได้เรียนวาทะพันหนึ่งจนแจ่มแจ้ง จากนั้นธิดา เศรษฐีได้รับกึ่งไม้หว้าจากปริพาชก แล้วเที่ยวไป ในสถานที่ต่างๆ จนได้ชื่อว่า “ขัมพูปริพาชิกา” แต่หลังจากนั้น นางได้สนทนารธรรมกับพระสารีบุตร พรารธนาพุทธมนต์จึงได้บรรพชาอุปสมบท ในสำนักของภิกษุณี ได้ชื่อใหม่ว่า “กุลทลเกสิเถรี” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 158-159) ภาพที่ถือกึ่งไม้หว้าของนางก็หายไป เปลี่ยนเป็น ภาพความเป็นภิกษุณี



นางปฎาจารย์ ผู้สูญเสียญาติพี่น้องผู้เป็นที่รักในวันเดียวกันถึง 6 คน คือ สามี ลูก 2 คน พ่อแม่ และพี่ชาย จนขาดสติไม่รู้สึกรู้หาที่หลุดลงเป็นคนวิกลจริต แต่ได้สติกลับคืนเพราะได้ฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ทูลขอบรรพชาเป็นภิกษุณี และได้ชื่อใหม่หลังจากบวชเป็นภิกษุณีว่า “ปฎาจารย์” เพราะกลับความประพฤติวิกลจริต เป็นคนมีสติเข้าใจธรรมะได้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 214) แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงชื่อที่ถูกสร้างผ่านวาทกรรมทางสังคม

แม้ในเรื่องของนางกิสาโคตมิก็คงเช่นเดียวกัน เดิมนางชื่อ โคตมิก มีร่างกายผอม จึงได้ชื่อว่ากิสาโคตมิก “กิสา” แปลว่า ผอม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 217) ตามวาทกรรมที่สังคมประกอบสร้างขึ้นมาเหมือนกับพหุบุตติกาเถรีที่ได้ชื่อนี้เพราะว่าตอนนางเป็นฆราวาส มีลูกมากถึง 14 คน แต่ลูกทั้งหมดไม่มีใครมาเหลียวแล จึงเป็นเหตุให้นางตัดสินใจออกบวช ได้ชื่อว่า พหุบุตติกาเถรี แปลว่า พระเถรีผู้มีลูกมาก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 224)

อัตลักษณ์กับการตั้งชื่อและการปรับเปลี่ยนชื่อนั้น เมื่อบุคคลยอมรับอัตลักษณ์ใด อัตลักษณ์หนึ่งในขณะนั้นมีกระบวนการที่ต่างกันในทางที่ ขณะที่บุคคลกำหนดตำแหน่งของตนเองและถูกกำหนดตำแหน่งทางสังคม เมื่อบุคคลหนึ่งอยู่ในบริบทของสังคม วัฒนธรรมแบบใด ก็ถูกสร้างอัตลักษณ์แบบนั้น ตามที่ (อภิญาเพ็ญฟูสกุล, 2546, หน้า 27-28) ได้ชี้แจงไว้ ทำให้เห็นว่า การที่คนในสังคมเรียกชื่อบุคคลคนนั้น

ตามพฤติกรรมที่ปรากฏและเป็นที่ยอมรับ จากวาทกรรมที่ถูกประกอบสร้างจากบริบททางสังคมในสถานการณ์และช่วงเวลานั้นๆ อัตลักษณ์จึงสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมมาแต่ครั้งอดีต

2. การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์จากปุถุชนเป็นอริยชน ผู้หญิงที่ได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุณีทั้งหมด มีความเชื่อในพระพุทธศาสนา คือความเชื่อเรื่องกรรม เชื่อเรื่องผลของกรรม เชื่อว่ามีกรรมเป็นของตน ชาตินี้มีชาติหน้ามีกรรมใดที่กระทำในชาติไหนๆ ล้วนจะต้องส่งผลในชาติใดชาติหนึ่ง ไม่ว่าหญิงหรือชาย เพศไหนก็ตามย่อมได้รับผลของกรรมนั้น

ผู้หญิงที่ออกบวชเป็นภิกษุณีและได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ จึงเป็นผู้ที่ได้กระทำบุญไว้ในชาติก่อนมามาก ในชาตินี้จึงได้บรรลุธรรมขั้นสูง แต่ในขณะเดียวกัน กรรมเก่าที่เคยทำไว้และยังชดใช้ไม่หมด มาในชาตินี้ซึ่งจะเป็นชาติสุดท้าย จึงต้องมีช่วงหนึ่งของชีวิตที่ต้องชดใช้กรรมอันชั่วที่เคยทำไว้ในปางก่อนเช่นกัน แต่เมื่อพ้นไปแล้ว ผลแห่งกรรมดีก็จะส่งผล ดังสำนวนที่ว่า มารไม่มีบารมีไม่เกิด เช่นกับภิกษุณีผู้เคยประสพทุกข์กรรมลำบากในชีวิตฆราวาส

นางกุนทลเกสีย มีความรักต่อสามีมาก แต่สามีของนางเป็นโจร นางจึงถูกลวงหลอกเพื่อฆ่าเอาสมบัติ ด้วยความเป็นลูกสาวเศรษฐี มีปัญญาเอาสามารถตัวรอดได้ สุดท้ายตัดสินใจออกบวช เพราะละอายบิดามารดาว่าตนเลือกโจรเป็นสามี ตอนแรกออกบวชเป็นปริพาชิกา และเมื่อได้สนทนารธรรมกับพระสารีบุตร จึงได้ขอบวชเป็น



ภิกษุณี และได้บรรลुพระอรหันต์ภายใน 2-3 วันเท่านั้น เพราะนางต่อสู้กับกิเลสจนชนะ เหมือนกับที่นางใช้ปัญญาต่อสู้กับโจรผู้เป็นสามีจนชนะเอาตัวรอดได้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 158-161)

นางปฎาจารย์ ลูกสาวเศรษฐี แต่ได้รับผลแห่งกรรมจากการไม่เชื่อฟังบิดามารดา ต้องไปใช้ชีวิตกับคนรับใช้ผู้เป็นสามี สำนึกได้ตอนตั้งครุภรรยาราวจะกลับไปคลอดที่บ้านถึง 2 ครั้ง สุดท้ายนางได้สูญเสียสามี ลูกน้อยทั้งสอง บิดามารดาและพี่ชาย ในวันเดียวกันถึง 6 คน จนเสียสติเป็นคนวิกลจริต พอได้มาพบพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง นางจึงเปลี่ยนกลับได้สติคืน พูลขอบวชเป็นภิกษุณีได้บรรลุพระอรหันต์ในขณะที่ตกน้ำมาล้างเท้า 3 ครั้ง โดยพิจารณาความตายว่า สรรพสัตว์ตายเสียในปฐมวัยก็มี มัชฌิมวัยก็มี ปัจฉิมวัยก็มี เหมือนน้ำล้างเท้า ที่ไหลแล้วไหล จะไหลไปใกล้ไกล ก็ซึมลงดินเหมือนเดิม ในขณะนั้นก็ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และเป็นพระเถรีผู้ทรงวินัย เพราะได้ตั้งความปรารถนาไว้ในกาลแห่งพระปทุมมุตระพุทธเจ้า (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 206-215)

นางกิสาโคตมี สะใภ้ของเศรษฐี ผู้ได้รับความทุกข์ จากการสูญเสียบุตรผู้เป็นที่รัก โดยคิดว่าต้องมียาที่ช่วยให้ลูกตนเองฟื้นได้ ได้รับคำแนะนำจากพระพุทธเจ้า ให้ไปหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดในบ้านที่ไม่มีคนตาย จนนางได้เข้าใจด้วยตนเองว่าทุกชีวิตต้องตาย จึงพูลขอบวชและได้บรรลุพระอรหันต์ เพราะพิจารณาเปลวประทีป ถึงความเกิดขึ้นและดับไป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า

218-221)

พทุพตติกาเถรี ออกบวชเป็นภิกษุณีตอนแก่นางมีลูกมากแต่ไม่มีลูกคนใดรับเลี้ยงดูแล จึงถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง ออกบวชและบำเพ็ญเพียรด้วยการเดินจงกรมเอามือจับต้นไม้แล้วเดินวนต้นไม้จนถึงธรรมของพระพุทธเจ้า จนได้บรรลุพระอรหันต์ เช่นเดียวกันกับพระอุตตราเถรี ผู้มีอายุ 120 ปี อดอาหาร 2-3 วัน เพราะน้ำใจกรุณาต่อพระภิกษุรูปไม่ได้อาหารบิณฑบาต วันต่อมาเที่ยวบิณฑบาต พบพระพุทธเจ้าในทางแคบ นางจึงถอยหลังเหยียบมุมจีวรของตนล้มลง พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเรื่องความชราให้ฟัง จนได้บรรลุโสดาปัตติผล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 224)

การสร้างอัตลักษณ์ของตัวละครผู้หญิงที่เป็นภิกษุณี มีความทุกข์ทรมานในการใช้ชีวิตมาก่อน กล่าวคือเป็นอัตลักษณ์ของหญิงปุถุชนผู้ต่อสู้ชีวิต เมื่อถึงที่สุดแล้ว คุณงามความดีที่เคยสั่งสมกระทำไว้ประกอบแรงอธิษฐานจึงส่งผลให้ได้ออกบวชเป็นภิกษุณีและได้บรรลุธรรม

บางคนได้ออกบวชเป็นภิกษุณี แต่ยังตัดความเป็นโลกียะไม่ได้ จึงต้องทนทุกข์ทรมานดังมารดาพระกุมารกัสสปเถระ ที่ขออนุญาตสามีออกบวช โดยไม่รู้ว่ตนเองกำลังตั้งครุภรรยาล่วงเลยไปครรภ์แก่และได้คลอดบุตร พระราชาทรงรับไว้ในเมตตานุเคราะห์ช่วงที่นางพลัดพรากจากบุตร การบำเพ็ญสมณธรรมไม่เป็นอันปฏิบัติ คร่ำครวญอยากเห็นหน้าบุตรตลอดเวลา จนนางได้พบบุตรของตนคือพระกุมารกัสสปะผู้ออกบวชและบรรลุอรหันต์ก่อนนาง แต่ถูกกล่าวคำตำหนิว่า “ท่านเที่ยวทำอะไรอยู่ จึงไม่อาจตัดแม้มาตราความรักได้”



นางฟังแล้วไม่พอใจ ไม่สมกับที่รอมานาน จึงตัดความเสน่หาในบุตร แล้วบรรลुพระอรหันต์ในวันนั้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554, หน้า 20-21) แม้ว่าผู้หญิงมีความอ่อนแอ แต่เมื่อถึงที่สุดหรือมีเหตุการณ์สถานการณ์จากคนรอบข้างทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเป็นความเข้มแข็งเข้ามาแทน

บางคนมีบุญอันเต็มเปี่ยมแล้ว ใช้ชีวิตอย่างสุขสบาย เป็นไปไม่ได้ว่าผู้หญิงแบบนี้ จะมีความคิดในการออกบวช ดังในเรื่องพระนางเขมา ราชธิดาของพระเจ้าพิมพิสาร ถืองศ์ว่ารูปงาม ชอบความงาม พระเจ้าพิมพิสารออกอุบายให้นักวิญญูคัดกลอนชมสวนเวฬุวันร้องถวาย พระนางเขมาจึงปรารถนาจะเสด็จไปชม พอไปถึงพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้เห็นชัด ว่าความงามของพระนางนั้น ในที่สุดต้องเสื่อมโทรมลงไป และกลายเป็นซากอสุภะ พระนางเขมาทรงเลื่อมใสจนยอมบวชเป็นภิกษุณี และได้รับการยกย่องว่ามีปัญญาดีเลิศ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 28-31)

พระรูปนันทา พระกนิษฐาของพระพุทธเจ้า พระธิดาของพระนางมหาประสาบดี ทั้งวันจะเอาแต่เพลิดเพลินยินดีกับพระสิริโฉม จนไม่คิดจะประกอบกรณอื่นๆ ในที่สุดได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้เห็นว่า สังขารเป็นของไม่เที่ยงแท้ จนพระนางเกิดความเลื่อมใส ได้ฟังพระธรรมจนสำเร็จพระอรหันต์ ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศในทางบำเพ็ญบุญ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 160-166)

จากเรื่องพระนางเขมาและพระนางรูปนันทา แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงที่มาจากรวรรณะกษัตริย์ เป็นหญิงผู้รักสหายรักงาม หลงในรูปโฉมของตน

จนถึงที่สุดได้เห็นถึงความจริงว่า เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้จากการฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ประกอบกับสถานการณ์ของสังคมที่บีบบังคับ เป็นเหตุให้เกิดความเลื่อมใส ออกบวชและได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์และได้รับการยกย่องอีกด้วย สื่อกถึงบุญที่เคยกระทำไว้ในปางก่อน แต่มีกรรมเพียงเล็กน้อยที่ปิดกั้นเอาไว้

บางคนบำเพ็ญบุญเอาไว้อย่างเต็มเปี่ยม จึงไม่ได้รับความทุกข์แต่ประการใด กล่าวคือมีบุญเพื่อออกบวชเท่านั้น ดังเรื่องพระอุบลวรรณา เป็นธิดาเศรษฐีในเมืองสาวัตถี เมื่อเป็นสาวอายุ 17 ปี ได้มีกษัตริย์หลายองค์ส่งพระราชสาธมาสู่ขอ แต่บิดากลัวความขัดแย้ง จึงให้นางบวช ครั้นบวชแล้วอยู่มาวันหนึ่ง นางได้จุดไฟสว่าง เพื่อทำความสะอาดในอุโบสถ ด้วยอำนาจแสงสว่าง เป็นเหตุให้นางน้อมใจยึดถือเอาแสงสว่างมาเป็นอารมณ์จนได้สำเร็จพระอรหันต์ ได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศในทางมฤตย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540, หน้า 214-215)

พระธรรมทินนาเป็นธิดาผู้มีสกุลในราชคฤห์ เป็นภริยาของวิสาขาเศรษฐี ผู้สำเร็จโสดา อยู่เป็นสามภรรยาด้วยกันเรื่อยมา จนสามมีเบื่อหน่ายชีวิตฆราวาส จึงมอบทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้แก่ภรรยา แล้วออกบวช นางจึงบวชบ้าง ครั้นบวชแล้วนางมีเพียรพยายามบำเพ็ญบุญวิปัสสนาจนได้สำเร็จพระอรหันต์ได้รับการยกย่องว่า เป็นเลิศในทางแสดงธรรมจากเรื่อง พระอุบลวรรณา พระธรรมทินนา เป็นภาพแทนของหญิงผู้มีบุญญาธิการเพื่อการออกบวชเป็นภิกษุณีจริงๆ โดยไม่ต้องใช้ชีวิตทุกข์ยากลำบากมาก่อน (พอล คาร์ส, 2542, หน้า 105)



อีกด้านหนึ่งที่พบคือ ผู้หญิงที่ระลึกอดีตชาติของตนได้ 13 อัตภาพเกิดความสังเวช ตัดสินใจ ออกบวช เป็นภิกษุณี ชื่อว่า พระสมุณาเถรี ในเรื่อง นางลูกสุกรในอดีตชาติของนางก็เคยออกบวชเป็นปริพาชิกา ผู้ตั้งอยู่ในปฐมณามาก่อน เมื่อระลึกเห็นอัตภาพของตนเองในอดีต จึงเพิกถอนภพในอดีตนั้นได้ แล้วออกบวชเป็นภิกษุณีได้ฟังธรรม อาสิวิสุปมสูตร แล้วบรรลुเป็นพระอรหันต์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552, หน้า 18-19)

จากการวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของผู้หญิงภิกษุณี ทำให้เข้าใจได้ว่า อัตลักษณ์ในความหมายพื้นฐานนั้น มีความหมาย 2 ประเด็น คือความเหมือนและความเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไป นั่นคือ การตีความหมายของความเหมือนกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ และการเปรียบเทียบกัน ทำให้เห็นถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่าง ตามแนวคิดของ Woodward (2002, p. 7) อัตลักษณ์จึงไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ในตัวหรือเกิดมาพร้อมกับคนโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากตนเองรวมกับบริบททางสังคมและมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้เราเข้าใจและรับรู้ว่าเป็นใคร คนอื่นเป็นใคร โดยอาศัยสังคมที่สัมพันธ์กับคนนั้นๆ เป็นตัวสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์

4. สรุป

การสร้างอัตลักษณ์ของผู้หญิงที่เป็นภิกษุณี ในช่วงการใช้ชีวิตฆราวาสก่อนจะออกบวชเป็นภิกษุณี ได้เป็น 3 ประเภท คือ ความเป็นหญิงในฐานะลูกสาว ความเป็นหญิงในฐานะภรรยา ความเป็นหญิงในฐานะแม่ การสร้างอัตลักษณ์

ตัวละครหญิงในฐานะลูกสาว ซึ่งเป็นหญิงผู้จะออกบวชเป็นภิกษุณี ประกอบกับบริบททางสังคมในสมัยนั้น พบอัตลักษณ์ทั้งในทางลบและในทางบวก ความเป็นหญิงในฐานะภรรยา เป็นการสร้างอัตลักษณ์ในด้านลบด้วยตนเอง ซึ่งตรงข้ามกับแนวคิดที่ว่า อัตลักษณ์ทางด้านลบนั้นมักจะถูกสร้างโดยการนิยามจากสังคม ความเป็นหญิงในฐานะแม่เป็นอัตลักษณ์ที่สืบเนื่องเป็นจารีตมาทุกยุคสมัย แต่ความเป็นแม่ ของผู้หญิงภิกษุณีเป็นแม่ที่ต้องพลัดพรากจากบุตร ทั้งนี้เพื่อจะสื่อให้เห็นว่า ผู้หญิงที่ปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุณีไม่ว่าจะมีพื้นเพเป็นมาอย่างไร ก็สามารถบวชได้

การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์นั้น เมื่อชื่อเปลี่ยนจึงทำให้อัตลักษณ์เปลี่ยน ในการตั้งชื่อคนในสมัยพุทธกาล จะตั้งชื่อตามลักษณะรูปร่าง พฤติกรรม กิริยาอาการที่แสดงออกมา ชื่อของคนหนึ่งคนอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ การตั้งชื่อและการเปลี่ยนชื่อจากบริบททางสังคมจึงเป็นภาพตัวแทนบอกถึงอัตลักษณ์ของคนคนนั้นได้อีกลักษณะหนึ่ง และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ผู้หญิงจากปุถุชนเป็นอริยชนจากอัตลักษณ์ของผู้หญิงผู้ต่อสู้ในการใช้ชีวิต ความเป็นแม่ที่พลัดพรากจากบุตร ความเป็นผู้หญิงที่มาจากวรรณะชั้นสูง ความเป็นหญิงผู้มีบุญญาธิการเต็มเปี่ยม คือความเป็นปุถุชนเมื่อถึงที่สุด คุณงามความดีที่เคยสั่งสมกระทำไว้ประกอบแรงอธิษฐานจึงส่งผลให้ได้ออกบวชเป็นภิกษุณีและได้บรรลุธรรมเป็นอริยชน ดังนั้น อัตลักษณ์ของแต่ละบุคคล จึงสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา



5. องค์ความรู้ที่ได้รับ

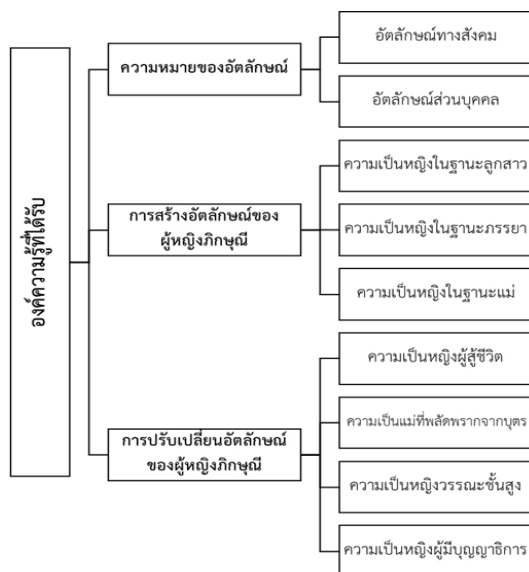
จากการวิเคราะห์การสร้างและปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ผู้หญิงภิกษุณีในอรรถกถาธรรมบท สามารถสรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ได้ 3 ประเด็น

1. ความหมายของอัตลักษณ์ หมายถึง ความเป็นตัวตนสิ่งที่ถูกสร้าง ถูกใช้ และถูกวางระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคม ประกอบสร้างจากบุคคลอื่น และความเป็นตัวเราที่แสดงออกด้านต่างๆ อัตลักษณ์จึงมี 2 ประเภทคือ 1) อัตลักษณ์ทางสังคม เป็นอัตลักษณ์ที่กำหนดจากบุคคลอื่น 2) อัตลักษณ์ส่วนบุคคล เป็นอัตลักษณ์ที่แสดงความเป็นตัวตน

2. การสร้างอัตลักษณ์ของผู้หญิงภิกษุณี มีการสร้างอัตลักษณ์ของผู้หญิงก่อนจะมาเป็นภิกษุณี 3 ลักษณะ ตามสถานภาพทางสังคม ได้แก่ ความเป็นหญิงในฐานะลูกสาว เมื่อขาดอิสระในการเลือกคู่ครองจึงสร้างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลที่สังคมมองในด้านลบออกมา แต่เมื่อพอใจยินดีก็สามารถ

สร้างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลที่สังคมมองในด้านบวกได้เช่นกัน ความเป็นหญิงในฐานะภรรยา สร้างอัตลักษณ์ ในด้านลบด้วยตนเอง เพื่อต่อต้านกฎเกณฑ์ทางสังคม ความเป็นหญิงในฐานะแม่เป็นอัตลักษณ์ที่สืบเนื่องเป็นจารีต ความเป็นแม่ที่ดีเป็นหน้าที่สำคัญของผู้หญิงที่มีต่อลูก มีความรัก ห่วงใย เสนหาอาลัยต่อลูกเมื่อต้องพลัดพราก

3. การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของผู้หญิงภิกษุณีจากชื่อที่สังคมเรียกและเปลี่ยนจากปุถุชนเป็นอริยชน เมื่อประสบกับความทุกข์ถึงที่สุดแห่งชีวิต 4 ลักษณะ ได้แก่ ความเป็นหญิงผู้สู้ชีวิต ความเป็นแม่ที่พลัดพรากจากบุตร ความเป็นหญิงวรรณะชั้นสูง ความเป็นหญิงผู้มีบุญญาธิการ ซึ่งอัตลักษณ์ก็คือความเป็นตัวตน ทั้งทางสังคมและส่วนบุคคลสามารถสร้างได้ตามบริบททางสังคมทั้งทางลบและทางบวก และมีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา แต่ภิกษุณีเมื่อปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์สู่ความเป็นอริยชนแล้วจะไม่เปลี่ยนวนกลับมาสู่ความเป็นปุถุชนอีกโดยสรุปเป็นผังมโนทัศน์ดังภาพ



ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ



เอกสารอ้างอิง

- ธงชัย วินิจจะกุล. (2560). *คนไทย/คนอื่น*. กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวกัณ.
- พอล คารุส. (2542). *กรรม นิพพาน มหาสาวิกาสัมมยพุทธกาล*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 7*.
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2540). *พระอัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 3*. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย.
- _____. (2552). *พระอัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 4*. (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2552). *พระอัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 5*. (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2552). *พระอัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 8*. (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2554). *พระอัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 6*. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. (2546). *อัตลักษณ์ Identity: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด*. กรุงเทพฯ:
คณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- Woodward, K. (1997). *Identity and Difference*. London: SAGE.

